

Iwański, Gereon

"Spis tytułów prasy ukraińskiej w drugiej połowie Rzeczypospolitej : 1918-1939", Eugeniusz Misiło : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 24/2, 91-94

1985-1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

rozbudowany. Z niektórych elementów opisu, jak chociażby z podawania niewiele wnoszących informacji o cenie pojedynczego egzemplarza pisma, można z powodzeniem zrezygnować bez uszczerbku dla całości, wprowadzając w to miejsce adnotacje o wiarygodności przekazu o istnieniu pisma oraz oznaczenie — o czym już wspominałem — jego statusu prawnego. Autor powinien również zadbać o sporządzenie indeksów ułatwiających korzystanie z bibliografii.

Z błędów przeoczonych przez erratę wspomnę, że „Harcerstwo” ukazywało się w 1936, a nie 1946 r., „Czyn” w 1933 r. oraz że pisząc o Czernichowie („Czuł duch”, 1918), autor miał zapewne na myśli Czerniów.

Wychodząc naprzeciw postulatam autora, pozwolę sobie wymienić kilka tytułów pism harcerskich, które nie zostały uwzględnione w *Spisie*:

1. „Gromada. Miesięcznik Czerwono-Harcerski”, Warszawa 1930—1939. Wyd. Rada Krajowa Czerwonego Harcerstwa TUR. CAP. Dodatki: „Dodatek Instrukcyjny”. Warszawa 1931—1932. Miesięcznik. CAP; „Gazetka Ścienna »Gromady«”. Warszawa 1937—1939. Miesięcznik. CAP.

2. „Pionierzy”. Kraków 1924. (—). Wyd. Warszawskiej Spółnoty Wolnego Harcerstwa. Wyd. Seweryn Paprot. CAP.

3. „Wywiadowca”. Tygodnik męskich drużyn skautowych. B.m.w. 1917. CBW.

4. „Wywiadowca”. Czasopismo II Drużyny Skautowej, Lwów 1917. (—). CBW.

5. „Pionier”. Organ Związku Pionierów (Związku Wolnego Harcerstwa). B.m.w. 1924. Wyd. i red. Stefan Lenczewski. CAP.

6. „Bunt”. Pismo pionierów w Rzeszowie. Rzeszów 1924. Wyd. Organizacja „Pionierów” w Rzeszowie. CAP.

7. „Pionier”. Kraków 1925. Wyd. i red. Halina Michnikówna. CAP.

8. „Pionier”. Centralny organ Dziecięcej Organizacji Rewolucyjnej „Pionier” w Polsce. Warszawa 1927—1929. CAP.

9. „Czerwony Pionier”. B.m.w. 1926. Wyd. Centralne Biuro Pionierskie przy Komitecie Centralnym Związku Młodzieży Komunistycznej w Polsce. CAP.

Eugeniusz Misiło

Eugeniusz Misiło, *Spis tytułów prasy ukraińskiej w drugiej Rzeczypospolitej 1918—1939*, Warszawa 1983, ss. 174.

Problematyka prasy ukraińskiej mniejszości narodowej w granicach państwa polskiego lat 1918—1939 nie znalazła dotychczas całościowego opracowania ani dokumentacji bibliograficznej. Ukazały się jedynie cząstkowe rozważania o prasie komunistycznej¹. Dokumentacja znalazła także odbicie w publikacji *Polska prasa rewolucyjna 1918—1939. Katalog*, Warszawa 1965, opracowanej przez Marię Krych, a wydanej przez Bibliotekę Zakładu Historii Partii przy KC PZPR. Pewne aspekty dziejów prasy ukraińskiej znalazły odbicie w publikacjach wydanych w ZSRR.

¹ J. Daszkiewicz: 1) *Polska legalna prasa komunistyczna i lewicowa na Ukrainie Zachodniej (Zarys bibliograficzny 1920—1939)*, „Z pola walki”, 1962, nr 4, s. 231—240; 2) *Polska nielegalna prasa KPZU (Zarys historyczno-bibliograficzny)*, tamże, 1960, nr 4, s. 36—60.

Dotyczy to też bibliografii². Wymieniamy je tutaj, ponieważ omawiany *Spis* nie zawiera wykazu źródeł bibliograficznych.

Publikacja E. Misily składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów („Czasopisma w języku ukraińskim”; „Czasopisma w języku polskim i innych językach”; „Kalendarze”; „Wydawnictwa ciągłe”; „Aneks”), indeksu miejscowości, indeksu nazw organizacji i instytucji oraz transliteracji alfabetu ukraińskiego na łaćniński. O ważności problematyki prasy ukraińskiej w granicach państwa polskiego w okresie międzywojennym świadczy już liczba zarejestrowanych przez autora 946 czasopism. Jak wiemy, nie cała produkcja prasy ukraińskiej w Polsce została już skatalogowana na skutek m.in. nieprzeprowadzenia kwerendy we wszystkich bibliotekach i archiwach Lwowa, Iwanofrankowska, Tarnopola. Poza tym, jak przyznaje autor, nie udało mu się dotrzeć do archiwów prasy prowincjonalnej polskiej, gdzie można znaleźć informacje o nowo ukazujących się czasopismach ukraińskich. Wydaje się, iż autor nie zdołał wykorzystać jeszcze w pełni i innych przekazów źródłowych oraz niektórych dostępnych opracowań radzieckich.

Dyskusyjne są natomiast pewne założenia przyjęte przez autora pracy. Do takich należy zaliczenie do czasopism ukraińskich periodyków wydawanych w języku ukraińskim przez władze polskie i Armię Czerwoną, w tym także czasopism w języku polskim wydawanych przez organizacje zachodnioukraińskiego ruchu robotniczego, i nieuwzględnienie jednocześnie wydawnictw o antyukraińskim obliczu, których wydawcami były ugrupowania polityczne zwalczające narodowy ruch ukraiński, czy też negujące w ogóle istnienie narodu ukraińskiego. W kilku wypadkach autor włączył także do *Spisu* pisma w języku polskim z uwagi na systematycznie poruszaną w nich problematykę ukraińską (np. „Biuletyn Polsko-Ukraiński”). Przyjmując takie rozwiązanie, można by w odrębnym dziale lub w aneksie wymienić i inne czasopisma będące organami prasowymi polskich stronnictw politycznych, które wiele uwagi poświęcały problematyce ukraińskiej.

Słusznie natomiast w *Spisie* uwzględniono tytuły czasopism wydawanych przez partie i organizacje ukraińskie poza granicami państwa polskiego. Nie budzi także większych zastrzeżeń umieszczenie w odrębnym dziale wydawnictw, które wprawdzie nie spełniają kryteriów stawianych prasie, a które odgrywały ważną rolę w życiu ludności ukraińskiej. Chodzi tutaj o kalendarze oraz wydawnictwa ciągłe. Szkoda tylko, iż pominięto sprawozdania roczne organizacji i stowarzyszeń.

Zgodzić się natomiast wypada z przyjętą przez autora zasadą, iż pomimo szeregu zastrzeżeń natury formalnoprawnej uwzględnił także czasopisma wydawane na terytorium spornym, jakim była do decyzji Rady Ambasadorów z 15 marca 1923 r. Galicja Wschodnia, w tym także tytuły prasowe ukazujące się w granicach Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Być może pozycje te w *spisie* należałoby w jakiś sposób oznaczyć.

² *Bibliograficzny pokazczyk komunistycznej ta prohresywnoji presy Lwowa (1918—1939 rr.)*, [w:] *Z istoriji rewolucijnogo ruchu u Lwowi (1917—1939 rr.)*, Lwów 1957; J. T. Cioch: 1) *Komunistyczna presa w Zachidnoji Ukraini (1919—1932 rr.)*, Lwów 1958; 2) *Komunistyczna presa Zachidnoji Ukrainy (Rol drukowanoci propahandy w ideologicznij dijalnosti KPZU 1919—1939 rr.)*, Lwów 1966; 3) *Słowo burennych rokiw*, Lwów 1961; 4) *Gazeta „Sel-Rob”*, Lwów 1958; J. R. Daszkewycz: 1) *Komunistyczna ta radjanska presa w Zachidnoji Ukraini (1919—1920 rr.)*, „Ukrajinskij Istorycznyj Żurnal”, 1958, nr 1; 2) *Pidpilna presa Komunistycznej Partiji Zachidnoji Ukrainy w 1921—1938 rr.*, [w:] *Z istoriji zachidnoukrajinskych zemel*, wyp. 4, Kijów 1.5s; 3) *Pidpilna presa Komunistycznej Spilki Molodi Zachidnoji Ukrainy (1922—1938 rr.)*, [w:] *Z istoriji zachidnoukrajinskych zemel*, wyp. 5, Kijów 1960; 4) *Z istoriji wydawnyczoji dijalnosti Komunistycznej Partiji Zachidnoji Ukrainy*, [w:] *Z istoriji Ukrainskoj FSR*, wvp. 6—7, Kijów 1962; *Materjaly do bibliografiji istoriji Komunistycznej Partiji Zachidnoji Ukrainy*, Bibliograficzny pokazczyk, Lwów 1958; W. W. Maszotas, *Komunistyczna Partija Zachidnoji Ukrainy Bibliograficzny pokazczyk materjaliv i publikacij za 1919—1967 rr.*, Lwów 1969.

Zdaniem recenzenta, słuszne jest także uwzględnienie przez autora czasopism wydawanych przez oddziały Armii Czerwonej w okresie wojny polsko-radzieckiej lat 1919—1921, które zajmowały się problematyką ukraińską. Jest to o tyle ważne, że na terenie Ukrainy i Rosji Radzieckiej istniały w tym czasie instytucje złożone przeważnie z politycznych działaczy ukraińskich, których działalność była nakierowana na tereny wschodniej Galicji.

Dyskusyjne jest pominięcie w *Spisie* wielu tytułów prasy komunistycznej w języku polskim. Autor wymienił tylko oficjalne wydawnictwa periodyczne KPZU i organizacji z nią związanych w języku polskim, pominął zaś tytuły legalne wydawane niejako z inspiracji tej partii.

Dotychczas bibliografowie prasy komunistycznej wymieniali wszystkie tytuły prasowe firmowane bezpośrednio przez KPZU lub pozostające pod jego wpływami, bez względu na język w jakim się ukazywały. Za ilustrację mogą tutaj posłużyć następujące tytuły pominięte w spisie: pismo tygodniowe „Przegląd Współczesny”, ukazujące się we Lwowie w 1921 r., którego wydawcą i redaktorem była Julia Brüstigerowa; jednodniówka „O co walczą”, wydana we Lwowie z datą 14 lipca 1926 r. nakładem Maksymiliana Minkowskiego pełniącego w tym czasie funkcję sekretarza Komunistycznej Frakcji Poselskiej w Sejmie, oraz dwutygodnik „Życie Związkowe”, ukazujący się w Przemyślu w latach 1924—1925 (jego wydawcą i redaktorem był również aktywista komunistyczny Mikołaj Pawłyk). Należałoby zatem rozważyć, czy poza wymienionymi tytułami nie uwzględnić w spisie znanych 58 pozycji tego typu.

Przykłady niescisłości w tej dziedzinie są liczne. Pisze np. autor, iż „Hałyckij Komunist” był „organem Krajowego Komitetu Wschodniej Galicji i Bukowiny, a następnie Galicyjskiego Komitetu Organizacyjnego przy KC KP(b)U, wydawany dla ludności ukraińskiej Galicji Wschodniej”, podczas gdy pismo to ukazywało się kolejno jako organ Tymczasowego Komitetu Komunistów Galicji Wschodniej, Komitetu Partii Komunistów Wschodniej Galicji i Bukowiny, Krajowego Komitetu Komunistycznej Partii (bolszewików) Ukrainy, Wschodniej Galicji i Bukowiny KP(b)U. W tym piśmie „Ukrajniskij Hołos” proponuję podać, iż był to organ Ukraińskiej Organizacji Monarchistycznej. Przyszłać jednak trzeba, że autor świadomie wyłączył podtytuły ze względu na brak miejsca.

W wielu miejscach spotyka się mało precyzyjne określenia odnośnie do statusu pism, zwłaszcza komunistycznych. Jak wiadomo, KPP wydawała swe organy prasowe bądź nielegalnie poza cenzurą rewolucyjną, bądź legalnie, wykorzystując odmiennie — zwłaszcza w b. Galicji — przepisy prasowe.

Również i inne adnotacje nie zawsze są ściśle. Weźmy przykładowo: autor twierdzi, iż „Spartak”, ukazujący się we Lwowie w 1922 r., był organem Związku Młodzieży Komunistycznej Galicji Wschodniej, podczas gdy było to pismo Studenckiej Komunistycznej Młodzieży. Wydaje się również mało precyzyjne określenie pisma wydawanego przez Dymitra Doncowa („Literaturno-Naukowyj Wisnyk”), o którym autor pisze, iż było czasopismem literacko-naukowym o kierunku narodowym. Czasopismo „Koooperatywni Wisti” było dwutygodnikiem ekonomiczno-społdzielczym (poz. 306). „Mołodyj Proletar” wydawany był w latach 1924—1925, nie w roku 1924 (poz. 363), zaś „Seljański Szlach” (poz. 633) ukazywał się również w 1928 r. Na zakończenie pozwolę sobie wyliczyć tytuły prasy ukraińskiej, które w omawianym opracowaniu nie figurują, choć zdaje sobie sprawę, że tytuły wydawane w Bałcie nie mieszczą się w granicach zakreślonych przez autora. Są to: „Wisti Bałtskoho Powitowoho Rewolucyjnogo Komitetu”, Bałta 1920. Organ Powiatowego Rewolucyjnego Komitetu w Bałcie.

„Mołodyj Selrobiwec”, Lwów 1932. (Dod. do „Sel-Rob.”).

„Nastup”, Łuck 1920. Jednodniówka.

„Nasz Stjah”, Wiedeń 1921—1922. Nieregularny organ Socjalistycznej Ukrainy.

skiej Młodzieży [Wydawnictwo] Związku Zjednoczonych Socjalistycznych Gromad Młodzieży im. Drahomanowa; nieregularny organ Galicyjskiej Komunistycznej Młodzieży za Kordonem; organ Galicyjskiej Komunistycznej Młodzieży za Kordonem. „Perełom”, Bałta 1920. Organ Naczelnej Komendy Czerwonego Ukraińskiego Galicyjskiego Wojska. „Robitnyczo-Seljańska Jednist”, Lwów 1928. Jednodniówka.

Gereon Iwański

Aleksander Zyga, *Krakowskie czasopisma literackie drugiej połowy XIX wieku (1860—1895)*, Kraków 1983, ss. 339.

Wśród wielu tematów badań związanych z wiekiem XIX, podejmowanych przez autora, tematyka czasopiśmiennicza zajmuje poczesne miejsce. Zyga jest bowiem jednym z nielicznych badaczy interesujących się czasopiśmiennictwem literacko-artystycznym Krakowa drugiej połowy XIX w. W latach siedemdziesiątych opublikował szereg rozpraw*, które w nieco zmodyfikowanej i częściowo poszerzonej wersji weszły do omawianej książki. Praca poświęcona została pięciu czasopismom: „Niewieście” (1860—1863), „Kalinie” (1866—1870), „Szkicom Społecznym i Literackim” (1875—1876), „Przeglądowi Literackiemu i Artystycznemu” (1882—1886) oraz „Świata” (1888—1895) — zdaniem autora reprezentatywnym (poza „Światem”) dla poglądów sfer liberalno-demokratycznych Krakowa. Czasopisma te były postępowymi periodykami literacko-artystycznymi, których cechą wspólną był fakt, iż reprezentowały grupę „młodych”, zdecydowanie odcinających się w swych poglądach od sfer konserwatywnych; były organami opozycyjnymi wobec prasy wydawanej przez reprezentantów tzw. koterii stańczykowskiej. We wstępie do książki autor pisał m.in.: „Krakowskie periodyki literacko-artystyczne lat 1860—1895, bez względu na ich adres wydawniczy, stanowią zasadniczo dzieło jednego pokolenia, które będąc młodym w przededniu powstania styczniowego, stało się »starym«, zanim w pełni zapanowała Młoda Polska”.

A. Zyga miał trudne zadanie, ponieważ o prasie literackiej krakowskiej niewiele pisano, w przeciwieństwie do prasy warszawskiej analogicznego okresu. Wyzyskał więc i zinterpretował materiały różnorodne, np. prace o redaktorach, listy drukowane i pozostające w rękopisie, przede wszystkim jednak starał się odczytać dzieje czasopism z ich własnych kart. Niezwykle pomocne stały się też doniesienia prasowe i notatki z prasy krakowskiej oraz innych zaborów. Trzeba powiedzieć, że autor dobrze wyzyskał i spenetrował źródła i literaturę przedmiotu, często z drobnych i rozproszonych materiałów rekonstruuje dzieje pisma.

Metoda prezentacji czasopisma w poszczególnych studiach jest podobna. Najpierw więc kreśli autor dzieje pisma (przy kilku tytułach jest to tytuł rozdziału),

* A. Zyga: „Kalina” (1866—1870), „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 13: 1973, z. 2, s. 145—177; „Przegląd Literacki i Artystyczny” (1882—1886), tamże, t. 14: 1974, s. 301—332; „Szkice Społeczne i Literackie” (1875—1876), tamże, t. 10: 1970, z. 1, s. 33—56; „Świat”. *Zarys dziejów pism* (1888—1895), tamże, t. 9: 1969, z. 2; *Program literacko-estetyczny krakowskiego „Świata”* (1888—1895), „Ruch Literacki”, 1975, z. 6, s. 379—390; *Krakowski „Świat”* (1888—1895) *Z. Sarneckiego*. *Mało znana karta z dziejów ilustracji polskiej XIX w.*, „Roczniki Biblioteczne”, 1973, z. 3/4, s. 753—786.